

K A S S A M Ű V É S Z E T I É L E T E

A MŰVÉSZETI ALKOTÁS, — MINT MŰKÖDÉS —, A LELKI ÉLET EGYIK TITKA. Talán az Isten teremtő erejének parányi részecskeje, melyet kiválasztottainak ad ajándékol. Nem is kell hozzá más, mint Isten-adta tehetség és erős akarat. Művész teremthet tehát ott is, ahol ezen a kettőn kívül semmi más nincsen. Művészet azóta van a földön, amióta ember van. Az ú. n. „primitív“ ősember altamirai barlangjában tökéletes rajztechnikájú állatképeket találtak s az aurignac-i ember a termékenység szimbólumát szoborba véste.

Hogy az ember és művészet eme törvényszerű együttélésének mi az oka és célja, arra maradéktalan magyarázatot találni talán sohasem fog az ember. Külső megfigyelhető oka az élet tényeinek visszamondása, belső indító oka talán, hogy a lélek e visszamondás által akar szabadulni a lélekre nehezedő hiányérzettől.

A művészeti élet ezzel szemben az élet és művészet kölcsönös egymásrahatása. A kulturált élet megköveteli az önábrázolást, vágyak és eredmények életben tartását s hogy ezt elérhesse, ábrázolókat: művészeket tart el. A művészeti életben tehát a műalkotásra — mint eredményre — vágyódó társadalom és a teremtésre hivatott egyén közös érdeke, egymásra utaltsága, egymástól való függése áll elő. A teremtő egyén a művész, — a művészt éltető egyén, vagy közösség a mecénás. Az igazi művész, mivel egyéni, magasabb szempontú megérzéseit és meglátásait örökíti meg, nemesíti a mecénás ízlését s ezen keresztül közvetve tökéletesíti az életet. Viszont a mecénás ízlése, élet-javító nemes szándéka fejlesztheti a művész alkotó tehetségét.

Lehet azonban ennek az egymásrahatásnak káros következménye is. A rosszízlésű, vagy rosszszándékú mecénás leszállíthatja a műalkotás értékét — ha a művészből a teremtő akarat tisztasága gyengébb, mint a jólét szeretete —, de az is megeshetik, hogy a mecénásnak nem igénye a művészi visszamondás, csak magát a tükörképet akarja, olyannak, amilyennek a maga hiúsága szereti látni. Ilyenkor a mecénás megelégszik művészszerpbe öltözött mesteremberekkel, akik hit, meggyőződés, javító szándék és belső tusakodás nélkül egyszerűen kiszolgálják a megrendelő kívánságait. Művészeti élet kialakulhat tehát szorosabb értelemben vett alkotóművészek nélkül is. Korszakot határozhat meg, stílust alakíthat, elhibáztat, ízléstelent, amelyet azután művészi — és az ezt rendszerint követő politikai — forradalomnak kell helyes útra terelnie.

Az egészséges művészi élet feltétele ezekből következőleg: rendezett, kulturált, gazdag társadalom, mely művészeknek tud kenyeret adni. Mert a régi, művészetpártoló Maecenas-egyéniiségeket: egyházi és világi fejedelmeket, a civilizáció és közműveltség fejlődésével

hovatovább mecénás közületek váltják fel. Ilyen műpártoló közösség a középkortól kezdve egy-egy gazdagabb, tehát kulturált város polgársága.

KASSA VÁROS ÉLETÉBEN, amióta mint város lép szemlélő szemünk elé a magyar történelem középkori homályából, minden időben és folyamatosan megtaláljuk a művészeti élet kifejező, nemesítő, megszépítő hatását. Legősibb tanúbizonysága ennek a művészi igénynek maga a Szent Erzsébet Székesegyházunk, amelyet a XIV. század derekáig kísérhetünk vissza kereső tekintetünkkel a múltba. A Dóm a képzőművészetek címerpajzsának mindhárom szimbolikus mezejét egymaga képviseli. Mint a középkori gótikus építészet remeke, világhírű. Főoltárának szoborművei és festményei a kassai polgárság képzőművészeti igényének és ízlésének tanúbizonyságai a XV. század második felében. Különösen a — jelképesen — könyvalakra szabott hármast oltárkép-sorozat: Árpádházi Szent Erzsébet életének, a Passiónak, valamint a Boldogságos Szűz életének és Krisztus gyermekkorának művészi ábrázolása világít be a városi polgárság lelkületébe. Műtörténészeink megállapítása szerint ezek a festmények itt készültek Kassán. Biztos, okmányyszerű adatunk van arról, hogy a XV. század derekán a kassai képírók és képfaragók külön céhet alkottak. A kassai születésű magyar és német művésznövendékek Budán, Bécsben, Boroszlóban, Krakóban, a leghíresebb mesterek iskoláiban tanultak ízlést és mesterségbeli tudást. Maga a képsorozat élesen bevilágít Kassa művészi életének mélyére, nemcsak művészi, de társadalmi vonatkozásaiba is. A képek célja nem hivalkodás, nem a polgári gazdagság fitogtatása, hanem a vallásos meggyőződés tanúbizonysága. Egyben szociális tettek is számítható, témakörük arra vall, hogy megrendelőik „biblia pauperumnak“ szánták, az olvasni nem tudó szegények számára is érthető bibliának.¹

A polgári életnek és a művészpártolásnak ebből a szoros összefüggéséből következik, hogy a jólét, a nyugalom kedvez a művészeti életnek, a viharos, háborús idők, nagy gazdasági válságok, anyagi leromlások, sokszor, mi tagadás, a puszta élet gondja is, bizony háttérbe szorítják a szépmivesség iránt való érdeklődést. A művészeti életnek ezt az általánosan tudott hullámszerű haladását, emelkedését és hanyatlását Kassa művészettörténetében is megfigyelhetjük. A folytonosság megvan mindmáig, hiszen egymásután épülnek a város templomai és más épületei, melyek megkövetelik az építő és díszítő művészek munkáját. A sorozatosan megismétlődő tűzvészek (pl. 1556, 1619, 1674) és ostromok által elpusztult, vagy megrongált műtárgyak helyreállítása is állandó műves munkát tett szükségessé. Az erre vonatkozó adatok azonban néha csak vékony szálként kötik össze a kifejezetten virágzó korszakokat.

¹ Dr. Wick Béla: A kassai Szent Erzsébet Dóm. Kassa, 1936. 209. s. köv. 1.

² Ruttkay György: Abauj-Torna vm. Vármegyei monográfiák. VII. kötet, IV. rész. Kassa. 144. 1.

Kassa műtörténetének egy lelkes és alapos ismerője² megállapítja, hogy a városnak, mint urbánus településnek építészeti stílusa nem tiszta és egyöntetű. Ha más felvidéki várossal hasonlítjuk össze, pl. Eperjessel, Lőcsével, valóban észrevesszük a különbséget. Ezt a tényt szonban éppen Kassa város múltjának viharos időszakával magyarázhatjuk. Korok változó ízlése rétegződött egymásra, s az elszegényedés sokszor szükség-megoldásra szorította a polgárságot. Így kapott a csúcsíves Dóm maga is barokk-rokokoó sisakot egyetlen felépült tornyára s az eredetileg renesszánsz pártázattal koronázott Orbán-toronyra is négyszögletű gúlás süveget biggyesztettek. Ám ez a stílus-változatosság nem teszi a várost stílusalanná, mert éppen ezzel fejezi ki a múltját. A belváros történelmi levegőjét csak a cseh megszállás alatt felhúzott skatulya-épületek (Bafa — ma Cikta — áruház, Kassai Takarékegylet, pénzügyigazgatóság, stb.) rontják.

A középkorban és a korai újkorban az alkotóművészek és kivitelező mesterek ritkán szerepelnek nevükkel a máig is megmaradt műtárgyakon. Ha egyet-egyet tudunk is hitelesíteni, azt csak a jegyzőkönyveknek, vagy más egykorú okleveleknek köszönhetjük. A XVI. és XVII. században viszont a művészek nevét találjuk meg az egykorú írásokban, anélkül, hogy hitelesen ismernők alkotásaikat. Bethlen Gábor fejedelem közismert műízléséről tudunk csak következtetést vonni pl. Hersberger János és Spillenberger János kassal képviselő művészi értékére, abból, hogy BethJen érdemesnek tartotta őket az ő gyulafehérvári palotájának képekkel, menyezet-festményekkel való feldíszítésére.³ A XVtII. század második feléről is vannak műtörténeti adataink. Kassa nemcsak lakóhelyet és polgárjogot, biztosított az érdemes művészeknek, pl. Bottmayer János és Schirlach Péter képviselő mestereknek, de a kassai művészeti élet messze földre is kisugárzott. A főntebb említett Spillenberger fia, szintén János,⁴ I. Lipót császárnak lett híres udvari festője Bécsben.

A XVII. század vége és a XVIII. század eleje a városi polgári élet hanyatlásának szomorú ideje. Kassa felsőmagyarországi kulcs helyzetéből következik, hogy a nemzeti szabadságharcok minden hulláma a városon hömpölygött keresztül s a vetélkedő felek huzavonája közepette Kassa élete siralmasra fordult. „A XVIII. század elején lerongyolt külsejű, piszkos, szegényes város áll előttünk — írja vitéz szendrői Kovách Géza.⁵ — Mindössze 272 háza volt, holott a renesszánszban félezernél több értékes polgári házzal tündökölt. És a 272 között is alig 20 volt jókarban tartott.“

Egészen természetesnek kell vennünk, hogy a város képzőművészete is leromlott a polgárság életszínvonalával párhuzamosan. A hanyatlás nem tartott soká, mert Rákóczi szabadságharcának befejeztével, amint az egész országban, úgy Kassán is új, felfelé ívelés indul meg, a sebek gyógyításának, az erőgyűjtésnek csöndesen munkáló

³ Kerekes György; Bethlen Gábor fejedelem Kassán. 182. 1.

⁴ Kerekes György Polgári Társadalmunk a XVII. században. 222. s köv. 1.

⁵ Vármegyei Szociográfiák VII. Abauj-Torna vármegye. 132. 1.

áldásos időszaka. Az elpusztult polgári otthonok és az 1709—1710-i pestis-vész által megtizedelt lakosság helyébe főúri és nemesi családok telepsznek a városba és építenek maguknak díszes palotákat, vagy egyszerűbb, de ízléses otthonokat. A Csákyak, Forgáchok, Dessewffyék, Szirmayak, Berzeviczyek stb. palotái és úriháza mind ebben a korban épülnek.

A képzőművészet ismét versenyre kél a gazdasági és társadalmi föllendüléssel. Különösen a képfaragó és szobrászművészet mutat erős emelkedést. 1723-ban építi Tornyosi Tamás céhmester a fogadalmi (ut a fame, peste, bello et cunctis malis praeseveramur), „Maria Immaculata“ emlékművet, melynek szobrait Grimming Simon, a Kassán polgárjogot nyert képfaragó készíti.⁶ Hartman Simon képfaragó működési köre Kassa városán kívül Abauj-Toma, Zemplén, Sáros, Szepes és Gömör vármegyékre terjed ki. Tőle való Szent Flórián szobra (1754),⁶ melyet nemrég szállítottak át az Orbán-torony árkádjai alól a Dóm déli előcsarnokába. 1770-ben készítette Szilassy János, a kassai származású löcsei ötvös- és zománcművész a Dóm csodálatos szépségű és hatalmas méretű — 1 méter magas és 55 cm széles — püspöki monstranciáját.⁷

Mérföldjárom lépésekkel, csupán a legkimagaslóbb s máig is megmaradt műemlékeket sorolva föl, jutunk el a XIX. századhoz. Cseh Ignác,⁶ a kálváriai „Jézus és a samáriai asszony“ szobormű alkotója, a galíciai származású Sztavianszky Viktor,⁶ több helybeli vallásos szobormű és az eperjesi Neptun-kút művésze, a Sárosmegyéből ideszakadt Zimányi János⁶ stb. nevei vezetnek el idáig.

A század első negyedében a Klimkovics-család tagjai nyitnak új fejezetet Kassa műtörténetében. Klimkovics Ignác és négy fia, Ferenc, Flóris, Béla és Gábor, nemcsak mint alkotó művészek és iparművészek járultak hozzá Kassa művészeti életéhez, de ők alapították — családi műgyűjteményük felajánlásával — a Kassai Múzeumot (1872), s ezzel a város és Felsőmagyarország kulturális emlékeinek megőrzését tették lehetővé az utókor számára. Az első modern értelemben vett festőiskolát is Klimkovics Béla alapította Kassán, a múlt század ötvenes éveiben Ebben kezdte tanulmányait — többek között — Benczúr Gyula is.⁸

Egy város képzőművészeti értékére talán legbiztosabban vonzó és kisugárzó erejéből következtethetünk. Abból, hogy kiket csábított idegenből magához s kikkel tudta gyarapítani más, magasabbrendű művészi közösségek gazdagságát, ki szerzett magának országos nevet.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk Kassa művészeti életét a XIX. században, akkor láthatjuk meg igazán annak egyetemes jelentőségét. A már hivatkozott Benczúr Gyulán és tanítványán, egyben rokonán,

⁶ Kemény Lajos: Kassai képfaragók és szobrászok. Kassai Újság, 1927. jan. 30. sz.

⁷ Dr. Wick Béla: A kassai Szent Erzsébet Dóm. 359. 1.

⁸ A Kassai Múzeum Gyűjteményeinek Leíró Lajstroma. Kassa, 1903.

az 1875-ben Kassán született Eder Gyulán kívül meg kell, hogy említsük Henszlmann Imrét,⁶ az országos, sőt világhírű archeológust és kiváló rajzoló, aki 1813-ban született Kassán. Idevaló Doby Jenő is (1834), a neves festő és rézkarcoló, aki mint az országos iparművészeti iskola tanára fejezte be pályáját. Kassai Nándor⁷ festőművész is kassai születésű (1860), aki mint a nagykállói gimnázium rajztanára, München és Budapest tárlatainak állandó kiállítója volt. Másfelől a bártfai születésű (1838) Myskovszky Viktor⁸ festőművész, a kassai reáliskola rajztanáraként emelkedett országos hírévé. Markó János szobrász Kassán faragta azt a 18 szobrot, amellyel a Dómot restaurálása alkalmával díszítették (Lőcse, 1819). Greguss Imre⁹ (Zayugróc, 1856) már mint országos híru festőművész vállalt állást a kassai főreáliskolában és hét éven át lakott itt.

E mellett a vonzó és kisugárzó erő mellett magában a városban is lüktető képzőművészeti élet folyt. A Bubics Zsigmond megyéspüspök ajándékozta képtár, mely a múzeum két termét töltötte meg, nagyban hozzájárult a múzeus fejlesztéséhez. Egyébként maga Bubics is kiváló amatőr festő volt, akinek tájképei, de különösen virágsendéletei nem mindennapi megfigyelőkészséget és mesterségbeli tudást árulnak el. Ennek az élénk művészeti életnek részeseiként meg kell emlékeznünk az előbbieken kívül: a korán elhunyt forbász Aranyossy Ákosról (1870—1898), aki mint festő és rézkarcoló tűnt föl és Csányi Gizella festőnőről (1858).⁸ De nem feledkezhetünk meg a művészeti életet talán még a festőművészetnél is jobban tanúsító iparművészeiről s ennek legjellegzetesebb képviselőjéről, a kassai fajansz-gyárról. A század első felében, közel egy fél évszázadig állt fenn (1801—1845) a mai Mária-udvar helyén s nemes formáival, ragyogó mintázó és színező technikájával nemesítette a város és vidékének közizését.¹⁰

A XIX. század utolsó negyedében ismét hullámvölgybe hanyatlik Kassa művészeti élete. Az akadémikus művészeti irányon felnevelkedett vidéki-városi ízlés valahogy elvesztette lába alól a biztos talajt. A szerte a világon megindult művészeti forradalommal szemben nem tudott, vagy nem mert állást foglalni. De jóformán nem is maradt senki a városban, aki akárcsak ezt a konzervatív művészeti irányt is képviselte volna a művészeti élet jellegével. A középiskolák rajztanárainak, köztük a legjelentősebb: Lengyel-Reinfuss Edének rajziskolái tartják a folytonosságot eme megcsendesült, rövid időn át.

A XX. század első éveiben azután új pezsgés, új fejlődéssorozat indul meg, melynek viharzása az 1918. évi forradalom és megszállás idejére leiggadva biztosítja nemcsak Kassa művészeti életében a magyar festőművészet hegemoniáját, de ismét vonzó és kisugárzó erőt képvisel az anyaország testéről leszakított terület festőművészeti törekvései felé.

Ennek a felfelé ívelő művészeti életnek elindítója Halász-Hradil Elemér. Kassáról indult el művészi tanulmányújtára s Münchenen, Pá-

⁹ Művészeti folyóirat, 1910. évf. 330. s. köv. 1.

¹⁰ A Kassai Múzeum Gyűjteményeinek Leíró Lajstroma. 199. 1.

rión, Nagybányán át vezetett útja vissza Kassára, ahol 1898-ban telepszik meg véglegesen. 1902-ben magánfestőiskolát nyit. Hozza magával München alapos technikai tudását és a rajzhűség követelményét, de egyúttal Paris és Nagybánya friss természetlátását, a megkötő formások alól való felszabadulást. A művészeti világforradalom hulláma ő általa jut el először Kassára s megtermékenyíti újra a város művészeti életét.

Halász után sorra telepsznek le Kassán az új szellemben dolgozó művészek: Csordák Lajos, Kővári Szilárd, Lakatos Artúr s bár valamennyien az impresszionizmus talaján állanak s művészi törekvéseik csak árnyalatokban térnek el egymástól, sokszor késhegyre menő sajtóháborúban hadakoznak egymással. Az „öregek”: Halász és Csordák és a „fiatalok”: Kővári—Lakatos. A helyzet elfajulását Halász-Hradil öntudata és szabatosan megfogalmazott művészettani elmélete, valamint az elfoglalt támaszponton vaió hű és bátor kitartása akadályozta meg. Meggyőződése, hogy semmiféle irányzat, főleg irányzat-árnyalat, magában véve még nem értékmeghatározás. Minden irányzatnak van létjogosultsága, ha a követeje minőségi termelésre képes.

Ezt a meggyőződését vitte át festőiskolájának nevelő munkájába is s ezen keresztül közvetve a közönség-ízlés fejlesztésébe is. Művészi szabadelvűségét legjobban az igazolja, hogy iskolájából a legkülönbözőbb irányban működő művészek kerültek ki. A mesterségbeli tudás megkövetelésén kívül, kiki szabadon élhette ki egyéniségét a keze alatt. Vannak tanítványai közt a naturalisták, impresszionisták, neoimpresszionisták, expresszionisták, sőt kubisták közé skatulyázható művészek is. Aki ismeri tanítványai: Hornyai Ödön, Vali László, Lázár Ilona, Steiler Gizella, Kmetty János, Kontuly Béla, Kollár József, Sípos Béla műveit, annak nem lesz hihetetlen fenti megállapításunk.¹¹

Ez a megtermékenyült — bár teljesen máig sem megoldott — művészeti élet fordult a cseh megszállás szomorú valóságába. Egy-két ide emigrált és a cseh hivatalos körök, valamint a rokon világnézetűek által támogatott, egészen forradalmi irányzatot képviselő festőtől (Schiller, Foltyn) eltekintve, Kassa magyar képzőművészei jelentős értéket képviseltek az egész megszállt terület képzőművészetének viszonylatában is. Halászon és Csordákon kívül az állatfestő Kiesebach Géza, a szín és forma-exotikumokat kereső Jaszusch Antal, a neoimpresszionista irányban induló Jakoby Gyula, az akadémikus stílusú alpinista festő Kőszeghy Elemér, az impresszionizmusból induló, majd (talán súlyos szívbaja folytán) groteszk expresszionizmusba forduló Bauer Szilárd, a finom megfigyelésű Feld Lajos, a nagyidai naturalista Oravec Imre festőművészek, valamint Kircz Jolán, G. Lázár

¹¹ Lásd bővebben a szerző cikkét a Prágai Magyar Hírlap 1938. június 26-iki számában.

Ilona és a szemünk előtt nagyra nőtt Löffler Béla szobrászok azok, akik Kassa művészi életét a megszállt terület színe előtt képviselték.¹²

Kassa volt színtere az egész megszállott Felvidék egyetlen magyar művészi seregszemléjének, amikor a Kazinczy- Társaság képzőművészeti szakosztálya a Társaság 25 éves fennállási jubileuma alkalmából (1924. tavaszán) országos képzőművészeti kiállítást rendezett. A művész-társadalom akkor tervbevett tömörítése, a négy működő együttes (a pozsonyi „Művész Egyesület“, a komáromi „Jókai Egyesület Szépművészeti Osztálya“, a besztercebányai „Szlovenszkói Képzőművészek Egyesülete“ és a kassai Kazinczy Társaság) szövetségbe szervezése nem sikerült, mert a Kazinczy Társaság csak a magyar művészek erkölcsi támogatását vállalhatta volna, míg többen — a magukat magyaroknak valló művészek közül is — attól féltek, hogy kimondott magyar nemzeti alapon való szerveződés esetén elvesztik a tőkeerősebb cseh és szlovák társadalom anyagi támogatását.

Így Kassa művészei külön, elszigetelt csoportot alkottak a cseh-szlovákiai művészeti életben és ez — amennyire a képzőművészet nemzetfölöttisége megengedi — mindvégig megtartotta magyar jellegét. A „Kassai Hetek“, vagy „Nyolcak“ — aszerint, hogy hányan tudtak megegyezésre jutni egymással művészpoltikai síkon — akár Kassán állítottak ki, akár másutt — fel Prágáig —, mindig a magyarságot képviselték és keltettek méltó feltűnést.

AZ 1938 NOVEMBER 11-ÉN BEKÖVETKEZETT ÖRVENDETES HAZATÉRÉSÜNKKEL Kassa művészeti élete újra a magyar egyetemes művészeti életbe olvadt bele, ahonnan lényegében és érzelmében sohasem is szakadt el. Hiszen magyar művészek tartották fenn, akik már magukkal hozták az anyaország művészi hagyományait s a fiatal nemzedék is, ha cseh iskolában kellett is megkezdnie tanulmányait, idejekorán az öregebbek befolyása alá került. Azok a szélsőséges, talajtalan cseh képzőművészeti irányzatok, melyeket a Múzeum cseh- zsidó igazgatója a volt Bubics-terekben rendezett kiállítások özönével igyekezett elfogadtatni, sem művészeinken, sem a magyar közönségen nem hagytak nyomot. Amikor tehát a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter 1939 októberében Kassán rendezte meg az V. Nemzeti Képzőművészeti Kiállítást, a felvidéki — köztük a kassai — művészek munkái sem felfogás, sem stílus, sem érték szempontjából nem ütöttek el és nem maradtak el a magyar művészetet képviselő együttes általános szintjétől.

A kiállításon a megszállás alatt is-ittélt művészek közül Feld Lajos, Halász-Hradil Elemér, Jaszusch Antal, Kieselbach Géza, Oravec Imre festők és Löffler Béla szobrász vettek részt. A névsort kiegészítik azok, akiket Kassa magyar művészeti életének feléledt vonzóereje hozott, vagy hozott vissza hozzánk. Ilyenek pl. Antónyi Jenő, Bolemann Magda, Bukovinszky Gyula, M. Haltenberger Anna, Koch Ella, Pausz Ilona, Ruttkay György.

¹² Lásd még Sziklay Ferenc: Kassa. Budapest. 1938. Révai-kiadás. 40. I.

A művészi élet megszervezésének feladatát ismét a Kazinczy Társaság vállalta, Ruttkay Györgynek, a Képzőművészeti Szakosztály elnökének vezetése alatt. A testületbe tömörült művészek Kassa művészeti életének kisugárzó erejét élesztették újra. Mert a Kassán már 1939 májusában és októberében, valamint 1941 és 1942 karácsonyán megrendezett kiállításokon kívül a Szakosztály Budapesten (Nemzetf Szalon, 1940 márc. 10—25. és 1943 febr. 28.—márc. 15.). Debrecenben (Déri múzeum 1941. márc.) és Miskolcon (Hámosi Szalon, 1943. szept.) rendezte meg a felvidéki művészek kiállításait. Az ország központjában és két jelentős vidéki városban megrendezett kiállítások komoly és mélyen értékelő sajtót kaptak. Már a kassai, 1939. őszi, egyetemes magyar kiállításakor feltűnik a fővárosi sajtónak a felvidéki művészet „új és friss hangja a magyar művészet együttesében”.¹³ A debreceni és budapesti sajtónyilatkozatok közt,¹⁴ legnagyobb súllyal esnek latba Gerevich Tibor megállapításai¹⁵ Ezek közül idézzük a következőket: „... ha két hosszú és kemény évtizedejt meghaladó időn keresztül idegen uralom alatt éltek és dolgoztak is, különleges helyi, felvidéki vagy kárpátaljai, tehát magyar szellemiségüket, lelkületüket és művészi szemléletüket töretlenül megőrizték s nem olvadtak a csehszlovákosító törekvésekbe, nem futottak a Prágában divatozó művészeti irányok után.“ „... .Egyéniségüket azóta sem forgatták ki, vidékükhöz, szellemiségükhöz hűek maradnak. Nem siettek átnyergelni a pesti műtermekben, művészi körökben, esetleg művész-kávéházakban járatos, forrongó, vagy csak kavargó esztétikai elvekre...” „A Felvidéknek is megvan a maga különleges művészi ízlése, stílusa, amely szemléletében és érzéstartalmában egyaránt, a különbség ellenére is, lényeges szálakkal fonódik az egyetemes magyar művészetbe.“

A cikk további sorai kiemelik ennek a sajátos felvidéki művészetnek „divatirányokba nem béklyózott őszinteségét és bensőségét“. Megállapítják, hogy a felvidéki művészek közt „névszerint, talán vérésgileg is akadnak szláv és német származásúak, magyar lelkiségüket azonban sohasem tagadták meg, vallották és élték, mint őseik a magyar haza közösségében.“

Ezek a szavak a felvidéki, szorosabban kassai lelkiséget gyökeréig ismerő tudós esztéta igaz megállapításai. Ami nem is csoda, hiszen Gerevich Tibort is Kassa művészi légköre sugározta ki. Az a hűség, melyet meglát és megmutat, azonos azzal a hűséggel, amelynek a lipcsei Klímkovics-család a legbeszédesebb tanúbizonyossága. A magyar nemzeti kultúra oltárán hozott szinte páratlan áldozatokon kívül nem érdektelen megemlíteni, hogy a négy Klímkovics testvér közül három harcolta végig, honvédsorban a negyvennyolcas szabadságharcot, a két iker: Béla és Gábor 15 éves korukban szöktek

¹³ Esti Újság, 1939 okt. 30. sz.

¹⁴ Pl. Debreceni Újság—Hajdú Föld. 1941 márc. 18. Tiszántúl, 1941 március 15 Magyar Nemzet. 1940. március 12.

¹⁵ Szépművészet. 1943. évf. 4. sz. 67. 1.

meg az iskola padjaiból, hogy kardot ragadjanak a magyar szabadság védelmére s azt is tudjuk, hogy Gábor 26 véres ütközetben vett részt!

Kassa hazatérésének ötödik évfordulóján érdemes a városban élő képzőművészek fölött új seregszemlét tartani. A „Kassai Nyolcak“ — hogy a város magyar művészeti életét a megszállás alatt képviselő művészegyüttes legmagasabb számát vegyem — az évforduló alkalmából rendezett kiállításon háromszorosára nőtt. A törzs (betűrendben: Feld Lajos, Halász-Hradil Elemér, Jakoby Gyula, Jaszusch Antal, Kieselbach Géza, Löffler Béla és Öry Lajos) régi ismerősünk. Nincs közöttük egy sem, akinek művészete megállott volna. Feld Lajos felfogásbeli finomsága elmélyülőbbé fejlődött. Ma is csodálhatjuk Halász-Hradil fiatalos művészetét, mely a műalkotást óriási mesterségbeli tudásának és a kiválasztott téma parancsának szintéziséből teremti elő. Minden újabb képe újabb meglepetésszámba megy, annyira friss, egyéni és élethű. Jakoby a képem állandóan megnyilatkozó belső feszültséget legújabbán új művészi technikában, mozaik alkotásokban próbálja levezetni. „E kísérletével a legjobb úton jár. örömmel látnók, ha nagyobb munkákon, templomokon, vagy középületeken volna alkalma magát a festészet e legmagasabb igényű fájában tökéletesíteni,“ írja róla Gerevich.¹⁶ Jaszusch is, mintha igyekeznék elszakadni az önmaga körül való tájkép- és expressziós körforgásból. Újabb kompozíciói realisabb tartalmat kapnak. Kieselbach megszokott témaköre új színmeglátások keresésében jelent haladást. Löffler egyre magabiztosabbá, öntudatosabbá, monumentálisabbá fejlődik. Legújabb szoborművei alkotó erejének és munkaszeretetének emelkedését árulják el. Oravecz régi, népi-szociális témái mellett egy primitív, „ikon“-hangulatú Krisztus-fej jel kísérletezik, v. Öry Lajos művészi ízlésű, egyben gyakorlati értékű belső berendezéstervezettel mutatkozik be.

A felszabadulás óta eltelt öt év alatt járultak a törzshöz a többiek. Egy részüket városunk művészeti életének vonzóereje hozta Kassára, vagy hozta vissza ide. (Bukovinszky Gyula, Haltenberger Anna, Jabláczy Miklós, Kárpátfalvi József, Nádaskai József, N. Sólomos Neszta, Ruttkay György, R. Nyíry Lili, Vass Béla és Zsámbor István). Más részük már új sarj, a régi árnyékban felnőtt ígéretes fiatal művésznemzedék. (Binder Tibor, Collinasz György, Hosszú Károly, Pausz Ilona, Terbóts Gábor.)

Bukovinszky Gyula kiforrott, jó iskolájú művész, akinek különösen kassai városképei tükröznek nagy szeretetet. Haltenberger Anna biztoskezü grafikus, akinek könnyedén odavetett életábrázolásai egy pillanatsfelvétel mozgalmasságával hatnak. Jabláczy plain-air női aktja biztos forma- és színérzékű művész alkotása. Kárpátfalvit kissé megköti tématisztelete, élethű tájképeiből hiányzik a művész egyéniségének vonása. Nádaskai tájszemlélete tiszta, visszaadása kifejező. A tájba illesztett figurális rész megkapó, erőt kifejező, bátor. Portréjából hiányzik az egységbe-fogottság. N. Sólomos

¹⁶ Ugyanott. 68. 1.

Neszta a természeti tárgyakat körüllebegő levegőt igyekszik megfogni, sokszor igen hangulatosan, meghatóan. Ruttkay is a levegő, a finomságok szerelmese. Tájékein nem a nyers igazság-keresés a főcél, hanem a művészt meghihető hangulat visszaadása. R. Nyíry Lili plasztikája ötletes formaérzésre és szellemes kifejező erőre, valamint a felhasznált anyag sajátosságainak biztos ismeretére vall. Vass Béla, mint építőművész, alkotásait nem önmagukért-valóságban fogja meg, de beleépíti őket a környezetükbe. Ezzel emeli az építőmesterséget művészetté. Zsámbor István a hegyvidék hangulatának hivatott festője, akár hideg alkonyatot, akár völgy mélyére szorult napsütötte falucskát fest.

A fiatalok is mind határozott tehetség s ha egyikén-másikán még meg is érzik az iskola hatása, egyéniségük már bontakozóban van. A „Lehrjahre“ értelme nem az, hogy egész életre való utat határozzanak meg, de az, hogy az egyéniségen átszűrődve megneveljék a gondos tanulmányok nélkül vadnak induló tehetséget. A mesterhez vagy iskolához való túlságos ragaszkodás modorosságra nevel, elfojtja az egyéniséget és idehaza megzavarja a művészi élet összhangját. Ez a megállapítás Pausz Ilona határozott római modorára és Hosszú Károly Parist visszaérző stílusára vonatkozik. Terbóts Gábor is kétségtelen tehetség, csak még nem érez elég felelősséget sem témájával, sem munkájával szemben. Collinásy meglepő kifejező ereje mellett hideg színeit hozta valahonnan magával, amelyek idegenül hatnak Kassa levegőjében. Binder Tibor biztos formaérzékét kell kiemelnünk, színskálája azonban még nem elég tiszta, életszerű.

Ennyi lehet a felszabadulás ötödik évfordulója alkalmából rendezett kiállításon szerzett futó impressziók s a művészek egyéb újabb, itt ki nem állított művei alapján leszűrhető, tárgyilagos megállapítás. Mindenesetre megnyugtató, sőt öröndetes, hogy Kassának a megszállás húsz évén átmentett magyar művészete az aránylag rövid idő alatt ennyire megizmosodva s ennyi új ígérettel indul neki a jövőnek.

A MŰVÉSZETI ÉLET KÉT TÉNYEZŐJÉRŐL: művésztől és mecénásról ejtettem egy-két futó szót rövid tanulmányom elméleti alapvetésénél. Hibás volna a következtetés, ha azt hinnők, hogy csak ez a két összetevő biztosítja a művészeti élet fejlettségét s hogy a kettő egyedül is alkalmas annak megteremtésére és fenntartására. Ha a modern művészeti életet megfigyeljük, azt kell látnunk, hogy a mecénás: a mai polgári társadalom, ízlésben messze a művészeti fejlődés mögött kullog. A művész tehát vagy úgy biztosítja az életlehetőségét, hogy eladja magát a közönsége ízlésének, vagy úgy, hogy megelőlegezik egy-két, haladottabb szellemű pártfogójától várható jövedelemmel s ha ez is elakad — egy lyukkal beljebb húzza a nadrágszíját, de nem lesz hűtlen művészi hitéhez.

Az eleve hihetetlennek tűnik föl, hogy Kassa társadalma huszonegy művésznak adjon kenyeret, pláne, ha meggondoljuk, hogy az átlagos közönség-ízlésnek hódoló, művész mezébe, öltözött mesterember egy sincs közöttük. Azokról, akik ecsettel fotografálnak ösöknék

induló új gazdagokat, vagy akik kispolgári szalonok falait „díszítő“ giccsekkel keresik el a kenyeret az igazi művészek elől — említés se essék ezekben az ünnepi órákban. Hogy lehet hát az, hogy ezek a mai fejlődési fokukon soha meg nem álló, mindig új utat kereső, jövőbe tekintő kassai művészek, akiknek új hangját, egyéniségét az ország színe előtt, nagy, műértő személyiségek is elismerik s akiknek haladását, igazságkeresését kiállításról kiállításra mi is észlelhetjük, ha szűkösen, áldozatosan is, meg tudnak élni.

A dolog nyitját talán a kassai művészeti élet hagyományaiban találjuk meg. A XVII. századbeli Spillenberger János, bár olyan neves képművész volt, hogy — amint említettük — Bethlen Gábor fejedelem Gyulaféhérvárra is elvitte palotája menyezetképének megfestésére, azzal biztosította a „jobb kenyerét“ — s valószínűleg művészetének függetlenségét is —, hogy — kihasználva a háborús konjunktúrát — a Csermely-patakon salétrom-malmot állított föl s a béke beköszöntésével papírmalommal alakította át. (Az épület ma is áll, előbb nyaralóvendéglő, majd erdészlak lett a „Papírmalomhoz“ címezve.)¹⁷

Ezt a „mellékkeresetet“, a művésztől független életbiztosítást ma is megfigyelhetjük művészeink legtöbbjénél. Mérleg és meggondolás, dolga, mi hasznosabb: megkeresni a kenyeret, hogy a művész robotmentes óráiban szabadon élhessen művészi álmainak, vagy minden áron hínek maradni az ecsethez, amíg vagy belefárad a művész a szizifuszi munkába, vagy megadja magát a sorsának s eladja magát a közönségnek.

Lehet, hogy Kassa művészei mennyiségben kevesebbet termelnek, mint amennyi kitelnék belőlük, de ami kikerül az ecsetjük, vésszük alól, az minőségben pótolja a hiányt, mert őszinte, mert abban önmagukat adják, fenntartás és megalkuvás nélkül. Ez a kassai művészeti élet egyéni jellegzetességének titka. És még valami, ami miatt vállalták a középkorban a céhalkotásra elegendő számú művészeink s vállalják ma is még a város művészeti igényvel bíró lakosságához viszonyítva aránytalanul nagyszámú művészeink, ki a nélkülözést, ki a kétlaki életet. Kassa levegője ez a valami, Kassa művészetet lehelő és ihlető szelleme. Ez a megfoghatatlan, irreális — vagy talán csak szóval kifejezhetetlen — valami, amit azonban mindenki megérez, aki Kassa sajátos lelkiségének varázslata alá kerül. A táj-e, amelyben a fűz- és a nyárfa a fenyővel és égerfával szomszédol? Amelyben rohanó hegyi patak és — hol kristálytisza, hol iszapos árat hömpölygető — folyó találkozik? Amely tavasztól ősziig szinte hetente váltja színét a smaragd zöldjétől az arany sárgáján át a rubint vöröséig? A házsorok-e, amelyek ma is őrzik és éreztetik még az ősi „villa regia“ tojás alakját? A műemlékek-e, amelyekbe századok előtt való gondolatok kövesedtek meg s mégis elevenek, beszédesek ma is? A Hernádpárt-e, melynek sokszínű kavicsából mozaik-alkotásra alkalmas nemes követ pattint a művész? A várhegy-e, melynek porlódó faragott kövei közt régi idők emlékei, legendái után kutat első kirándulásán az

¹⁷ Kerekes: Polgári Társadalmunk a XVII. században 222. 1.

eszére eszmélt gyermek? Az örökös szél-e, mely, bármerre fordulsz a zeg-zugos utcákon, mindig szembe fúj? De éppen ezzel a szakadatlan ellenállással edz kitartóvá, szívóssá?

Ki tudná megnevezni, mi az a varázslat, amely ideköt és idevonz egy művészsereget, hogy ennek a Kassai Léleknek legyen a kifejezője. És még egy megfigyelés: Ez a Kassai Lélek abban fejeződik ki a legbiztosabban, hogy csak magyar, vagy általa magyarrá hangolt lélek előtt nyilatkozik meg a maga teljességében. Ismerek idegenek által, megrendelészerűen Kassáról festett képeket. Mind élettelen az, színtelen, nem a lényeket, csak a mutatósságot megfogó. Csak a szemnek szól, mint egy képeslevezőlapon, nem a lélekhez. (Wiesenthal.)

Sok szó esett már arról, hogy ha Kassának ilyen művészetet, szépet lehelő a levegője, helye volna itt egy tanulást és fejlődést biztosító művészteleplnek. Ide lyukad ki Gerevich is idézett talumánya végén. A kassai magyar művészeti élet fényes múltjának és biztató jelenének rövidke seregszemléje után hadd álljon itt újra a sürgető, talán lelkiismeretet megmozgató kérdés: Miért nincs Kassán állandó művésztelep? Vagy legalább is, miért nem kap Kassa is olyan művészi, tanulmányi ösztöndíjakat, mint amilyenek az ország más vidékeihez, a Balatonhoz, vagy Erdélyhez vannak kötve? ...

SZIKLAY FERENC